ARREST VAN HET HOF (Vierde kamer)

24 juni 2010 *

In zaak C-98/09,

betreffende een verzoek om een prejudiciële beslissing krachtens artikel 234 EG, ingediend door het Tribunale di Trani (Italië) bij beslissing van 9 juni 2008, ingekomen bij het Hof op 6 maart 2009, in de procedure

Francesca Sorge

tegen

Poste Italiane SpA,

* Procestaal: Italiaans.

wijst HET HOF (Vierde kamer),

samengesteld als volgt: J.-C. Bonichot, kamerpresident, C. Toader, K. Schiemann, P. Kūris (rapporteur) en L. Bay Larsen, rechters,

advocaat-generaal: N. Jääskinen,
griffier: C. Strömholm, administrateur,

gezien de stukken en na de terechtzitting op 4 maart 2010,

gelet op de opmerkingen van:

— F. Sorge, vertegenwoordigd door V. Martire en V. De Michele, avvocati,

— Poste Italiane SpA, vertegenwoordigd door R. Pessi, L. Fiorillo en A. Maresca, avvocati,

— de Italiaanse regering, vertegenwoordigd door G. Palmieri als gemachtigde, bijgestaan door P. Gentili, avvocato dello Stato,

— de Nederlandse regering, vertegenwoordigd door C. M. Wissels en M. Noort als gemachtigden,

— de Europese Commissie, vertegenwoordigd door M. van Beek en C. Cattabriga als gemachtigden,

gehoord de conclusie van de advocaat-generaal ter terechtzitting van 22 april 2010,

het navolgende

Arrest

1 Het verzoek om een prejudiciële beslissing betreft de uitlegging van clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst inzake arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd, gesloten op 18 maart 1999 (hierna: „raamovereenkomst"), die is opgenomen in de bijlage bij richtlijn 1999/70/EG van de Raad van 28 juni 1999 betreffende de door het EVV, de UNICE en het CEEP gesloten raamovereenkomst inzake arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd (PB L 175, blz. 43).

2 Dit verzoek is ingediend in het kader van een geding tussen F. Sorge en haar werkgever, Poste Italiane SpA (hierna: „Poste Italiane"), over de rechtmatigheid van de clausule waarbij de duur van de arbeidsovereenkomst van betrokkene werd beperkt, zonder dat de naam van de vervangen werknemer of de redenen voor diens afwezigheid werden vermeld.

Toepasselijke bepalingen

Recht van de Unie

3 Richtlijn 1999/70 berust op artikel 139, lid 2, EG en is, volgens artikel 1 ervan, „gericht op de uitvoering van de […] raamovereenkomst".

4 Punt 3 van de considerans van deze richtlijn luidt:

— „Overwegende dat punt 7 van het Gemeenschapshandvest van de sociale grondrechten van de werkenden onder meer bepaalt dat de verwezenlijking van de interne markt moet leiden tot een verbetering van de levensstandaard en arbeidsvoorwaarden voor de werkenden in de Europese Gemeenschap. Dit proces wordt verwezenlijkt door onderlinge opwaartse aanpassing van die voorwaarden, betreffende met name andere arbeidsvormen dan arbeid voor onbepaalde tijd, zoals arbeid voor een bepaalde duur, deeltijdarbeid, uitzendarbeid en seizoenarbeid."

5 De tweede alinea van de preambule van de raamovereenkomst bepaalt:

„De partijen bij deze overeenkomst erkennen dat arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde tijd de normale arbeidsverhouding tussen een werkgever en een werknemer zijn en zullen blijven. Zij erkennen ook dat arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd in sommige omstandigheden in de behoeften van zowel de werkgever als de werknemer voorzien."

6 Volgens de derde alinea van deze preambule bevat de raamovereenkomst de algemene beginselen en minimumvereisten met betrekking tot arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd, en stelt zij met name een algemeen kader vast om de gelijke behandeling van werknemers met arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd te waarborgen door hen tegen discriminatie te beschermen, en om gebruik te maken van arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd op een manier die zowel voor de werkgevers als voor de werknemers aanvaardbaar is.

7 Punt 7 van de algemene overwegingen van de raamovereenkomst luidt:

„Overwegende dat het gebruik van arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd op basis van objectieve gronden een manier is om misbruik te voorkomen".

8 Clausule 2 van de raamovereenkomst bepaalt:

„1. Deze overeenkomst is van toepassing op werknemers met een contract voor bepaalde tijd die werken uit hoofde van een arbeidsovereenkomst of een arbeidsverhouding, als omschreven bij wet, collectieve overeenkomsten of gebruiken in iedere lidstaat.

2. De lidstaten — na raadpleging van de sociale partners — en/of de sociale partners kunnen bepalen dat deze overeenkomst niet van toepassing is op:

a) leerovereenkomsten en het leerlingwezen;

b) arbeidsovereenkomsten en arbeidsverhoudingen die zijn gesloten in het kader van een speciaal door of met steun van de overheid uitgevoerd opleidings-, arbeidsinspannings- en omscholingsprogramma."

9 Clausule 3 van deze raamovereenkomst is als volgt geformuleerd:

„In deze overeenkomst wordt verstaan onder:

1. ‚werknemer met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd': iemand met een rechtstreeks tussen een werkgever en een werknemer aangegane arbeidsovereenkomst of arbeidsverhouding voor bepaalde tijd waarvan het einde wordt bepaald door objectieve voorwaarden zoals het bereiken van een bepaald tijdstip, het voltooien van een bepaalde taak of het intreden van een bepaalde gebeurtenis;

2. ‚vergelijkbare werknemer in vaste dienst': een werknemer met een arbeidsovereenkomst of arbeidsverhouding voor onbepaalde tijd, in dezelfde vestiging, die hetzelfde of soortgelijk werk verricht of dezelfde of een soortgelijke functie uitoefent, waarbij rekening wordt gehouden met kwalificaties/bekwaamheden.Indien in dezelfde vestiging geen vergelijkbare werknemer in vaste dienst werkzaam is, wordt de vergelijking gemaakt op basis van de geldende collectieve overeenkomst of, bij ontstentenis van een geldende collectieve overeenkomst, overeenkomstig de wetgeving, de nationale collectieve overeenkomsten of gebruiken."

10 Clausule 5 van deze raamovereenkomst luidt:

„1. Teneinde misbruik als gevolg van het gebruik van opeenvolgende arbeidsovereenkomsten of arbeidsverhoudingen voor bepaalde tijd te voorkomen, voeren de lidstaten, na raadpleging van de sociale partners overeenkomstig de nationale wetgeving, collectieve overeenkomsten of gebruiken, en/of de sociale partners, wanneer er geen gelijkwaardige wettelijke maatregelen ter voorkoming van misbruik bestaan, op een wijze die rekening houdt met de behoeften van bepaalde sectoren en/of categorieën werknemers, een of meer van de volgende maatregelen in:

a) vaststelling van objectieve redenen die een vernieuwing van dergelijke overeenkomsten of verhoudingen rechtvaardigen;

b) vaststelling van de maximale totale duur van opeenvolgende arbeidsovereenkomsten of arbeidsverhoudingen voor bepaalde tijd;

c) vaststelling van het aantal malen dat dergelijke overeenkomsten of verhoudingen mogen worden vernieuwd.

2. De lidstaten, na raadpleging van de sociale partners, en/of, waar nodig, de sociale partners bepalen onder welke voorwaarden arbeidsovereenkomsten of arbeidsverhoudingen voor bepaalde tijd:

a) als ‚opeenvolgend' worden beschouwd;

b) geacht worden voor onbepaalde tijd te gelden."

11 Clausule 8 van de raamovereenkomst bepaalt:

„1. De lidstaten en/of de sociale partners kunnen bepalingen handhaven of invoeren die gunstiger zijn dan die welke in deze overeenkomst zijn opgenomen.

[…]

3. De uitvoering van de bepalingen van deze overeenkomst vormt geen geldige reden om het algemene niveau van bescherming van de werknemers op het door deze overeenkomst bestreken gebied te verlagen.

[…]

5. Het voorkomen en beslechten van geschillen alsmede de behandeling van klachten over de toepassing van deze overeenkomst geschieden in overeenstemming met de nationale wetgeving, collectieve arbeidsovereenkomsten of gebruiken.

[…]”

Nationaal recht

De ingetrokken regeling

12 Artikel 1 van Legge n. 230, disciplina del contratto di lavoro a tempo determinato (wet nr. 230 inzake de regeling van arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd), van 18 april 1962 (GURI nr. 125 van 17 mei 1962; hierna: „wet nr. 230/1962"), bepaalde:

„De arbeidsovereenkomst wordt geacht een overeenkomst voor onbepaalde tijd te zijn, onverminderd de hierna vermelde uitzonderingen:

Aan de duur van de overeenkomst kan een termijn worden gesteld:

[…]

b) wanneer de indienstneming heeft plaatsgevonden ter vervanging van afwezige werknemers die recht op behoud van hun betrekking hebben, mits in de arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd de naam van de vervangen werknemer en de reden voor zijn vervanging worden vermeld;

[…]

De overeengekomen termijn heeft alleen rechtsgevolg, indien hij blijkt uit een schriftelijk contract.

Kopie van het schriftelijk contract moet door de werkgever aan de werknemer ter hand worden gesteld.

[…]”

De op het hoofdgeding toepasselijke regeling

13 Artikel 11 van Decreto legislativo n. 368, attuazione della direttiva 1999/70/EG relativa all’accordo quadro sul lavoro a tempo determinato concluso dall’UNICE, dal CEEP e dal CES (wetsbesluit nr. 368 betreffende de uitvoering van richtlijn 1999/70/EG betreffende de door het EVV, de UNICE en het CEEP gesloten raamovereenkomst inzake arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd), van 6 september 2001 (GURI nr. 235 van 9 oktober 2001, blz. 4; hierna: „wetsbesluit nr. 368/2001”), vastgesteld ter uitvoering van Legge n. 422, disposizioni per l’adempimento di obblighi derivanti dall’appartenenza dell’Italia alle Comunità europee — legge comunitaria 2000 (wet nr. 422 houdende bepalingen ter nakoming van de verplichtingen die voortvloeien uit het lidmaatschap van Italië van de Europese Gemeenschappen — Communautaire wet 2000), van 29 december 2000 (gewoon supplement bij GURI nr. 16 van 20 januari 2001), heeft wet nr. 230/1962 ingetrokken met ingang van 24 oktober 2001.

14 Artikel 1 van dit wetsbesluit bepaalt:

„1. Aan de duur van een overeenkomst voor loonarbeid kan een termijn worden gesteld om redenen van technische, productieve en organisatorische aard of wegens vervanging van werknemers.

2. De overeengekomen termijn heeft alleen rechtsgevolg, indien hij direct of indirect blijkt uit een schriftelijk contract, waarin de in lid 1 aangegeven redenen specifiek worden vermeld.

[…]"

Hoofdgeding en prejudiciële vragen

15 Blijkens de verwijzingsbeslissing is Sorge door Poste Italiane in dienst genomen krachtens een op 29 september 2004 gesloten arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd. Luidens de overeenkomst vond de indienstneming plaats „wegens vervanging, in verband met het specifieke vereiste om te voorzien in de vervanging van het bij de Polo Corrispondenza Puglia Basilicata met bezorging belast personeel, gedurende de periode van 1 oktober 2004 tot 15 januari 2005".

16 Op 18 februari 2008 heeft Sorge Poste Italiane gedagvaard tot vaststelling dat de beperking van de duur van deze arbeidsovereenkomst onrechtmatig was omdat de naam van de vervangen werknemer en de reden voor de vervanging niet uitdrukkelijk waren vermeld.

17 Poste Italiane betwist de verplichting om die vermeldingen op te nemen, op grond dat artikel 1, lid 2, sub b, van wet nr. 230/1962 is ingetrokken bij artikel 11, lid 1, van wetsbesluit nr. 368/2001.

18 De verwijzende rechter stelt vast dat de betrokken overeenkomst wordt beheerst door wetsbesluit nr. 368/2001, dat tot doel heeft richtlijn 1999/70 in nationaal recht om te zetten. Bij dat wetsbesluit zijn wet nr. 230/1962 en de daarin aangebrachte wijzigingen, waaronder artikel 1, lid 2, sub b, ingetrokken.

19 Daaruit volgt dat het geval van de vervanging van een werknemer voortaan wordt beheerst door artikel 1, lid 1, van wetsbesluit nr. 368/2001, dat enkel bepaalt dat „aan de duur van de overeenkomst voor loonarbeid […] een termijn [kan] worden gesteld om redenen van […] vervanging van werknemers", zonder te verlangen dat de naam van de vervangen werknemer en de reden voor zijn vervanging worden vermeld. Een dergelijke wijziging zou een verlaging van de bescherming van de werknemers vormen.

20 In deze omstandigheden heeft het Tribunale di Trani de behandeling van de zaak geschorst en het Hof de volgende prejudiciële vragen gesteld:

„1) Moet clausule 8 van de bij richtlijn 1999/70 […] uitgevoerde raamovereenkomst aldus worden uitgelegd dat zij zich verzet tegen een nationale regeling (als die vervat in de artikelen 1 en 11 van wetsbesluit nr. 368/2001) waarbij, ter omzetting in nationaal recht van richtlijn 1999/70 […], artikel 1, lid 2, sub b, van wet nr. 230/1962 werd ingetrokken, volgens welke bepaling, ‚een termijn' mocht worden gesteld ‚aan de duur van de arbeidsovereenkomst […] wanneer de indienstneming' had ‚plaatsgevonden ter vervanging van afwezige werknemers die recht

op behoud van hun betrekking' hadden, ‚mits in de arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd de naam van de vervangen werknemer en de reden voor zijn vervanging' werden ‚vermeld', en vervangen door een bepaling die dergelijke specificaties niet langer verplicht stelt?

2) Zo ja, dient de nationale rechter de met het gemeenschapsrecht strijdige nationale regeling buiten toepassing te laten?"

Ontvankelijkheid van het verzoek om een prejudiciële beslissing

21 Poste Italiane betoogt dat de gestelde vragen irrelevant en dus niet-ontvankelijk zijn.

22 Wat de eerste vraag betreft, is Poste Italiane van mening dat die is beantwoord in het arrest van 23 april 2009, Angelidaki e.a. (C-378/07–C-380/07, Jurispr. blz. I-3071). Uit dat arrest zou blijken dat het Hof het aan de nationale rechter overlaat, autonoom te beoordelen of het interne recht in overeenstemming is met de in clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst vermelde beginselen.

23 Wat de tweede vraag betreft, is Poste Italiane, zich baserend op de punten 208 tot en met 212 van het voornoemde arrest Angelidaki e.a., van mening dat geen enkele bepaling van wetsbesluit nr. 368/2001 tot een ongunstige ontwikkeling van de regels voor de betrokken werknemers heeft geleid. Het Hof, van zijn kant, zou hebben geweigerd te overwegen dat clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst rechtstreekse werking kan hebben. Daaruit zou volgen dat de nationale rechter de interne regels,

ook al zouden zij onverenigbaar zijn met het recht van de Unie, niet buiten toepassing zou mogen laten, maar ze enkel in overeenstemming met dat recht zou mogen uitleggen.

24 Volgens de rechtspraak van het Hof staat het in het kader van de bij artikel 234 EG ingestelde samenwerking tussen het Hof en de nationale rechterlijke instanties aan de nationale rechter aan wie het geschil is voorgelegd, die als enige rechtstreeks kennis heeft van de feitelijke achtergrond van het geschil en de verantwoordelijkheid moet dragen voor de te geven rechterlijke beslissing, gelet op de bijzonderheden van de zaak te beoordelen of een prejudiciële beslissing noodzakelijk is voor het wijzen van zijn vonnis en of de aan het Hof voorgelegde vragen relevant zijn. Wanneer de gestelde vragen de uitlegging van het recht van de Unie betreffen, is het Hof derhalve in beginsel verplicht om uitspraak te doen (zie onder meer arresten van 22 november 2005, Mangold, C-144/04, Jurispr. blz. I-9981, punten 34 en 35; en 4 juli 2006, Adeneler e.a., C-212/04, Jurispr. Blz. I-6057, punt 41, en beschikking van 12 juni 2008, Vassilakis e.a., C-364/07, punt 42 en aldaar aangehaalde rechtspraak).

25 In dit verband moet worden vastgesteld dat de vragen of clausule 8 van de raamovereenkomst zich verzet tegen een nationale regeling zoals wetsbesluit nr. 368/2001 en, zo ja, welke gevolgen uit een dergelijke onverenigbaarheid zouden kunnen voortvloeien, niet losstaan van het voorwerp van het hoofdgeding en de uitlegging van het recht van de Unie betreffen.

26 Derhalve moet het verzoek om een prejudiciële beslissing ontvankelijk worden geacht.

Beantwoording van de prejudiciële vragen

De eerste vraag

27 Met zijn eerste vraag wenst de verwijzende rechter te vernemen of clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst aldus moet worden uitgelegd dat zij zich verzet tegen een nationale regeling zoals wetsbesluit nr. 368/2001 dat, ter gelegenheid van de omzetting van richtlijn 1999/70 en de raamovereenkomst in nationaal recht, de verplichting voor de werkgever heeft afgeschaft om in de arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd ter vervanging van afwezige werknemers de naam van die werknemers en de redenen voor hun vervanging te vermelden.

28 Volgens die rechter vormt wetsbesluit nr. 368/2001 „een verlaging" van het algemene niveau van bescherming van de werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd in de zin van clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst omdat de werknemer bij de ondertekening van de overeenkomst niet meer kan verlangen dat hem bepaalde informatie wordt verstrekt die vroeger verplicht was en hem in staat zou hebben gesteld, vooraf de ernst en het werkelijke bestaan van de oorzaak van de overeenkomst te beoordelen, volledig geïnformeerd te zijn en ten slotte te beslissen of het opportuun is in rechte op te treden.

29 Voor een uitspraak over de prejudiciële verwijzing moet in de eerste plaats worden onderzocht of het sluiten van een eerste overeenkomst voor bepaalde tijd binnen de werkingssfeer van de raamovereenkomst valt, en in de tweede plaats of de wijziging van de nationale regeling bij wetsbesluit nr. 368/2001, bestemd om richtlijn 1999/70 en de raamovereenkomst in nationaal recht om te zetten, kan worden geacht enerzijds verband te houden met de „uitvoering" van die overeenkomst en anderzijds betrekking te hebben op het „algemene niveau van bescherming" van de werknemers in de zin van clausule 8, punt 3, hiervan (zie arrest Angelidaki e.a., reeds aangehaald, punt 130).

Werkingssfeer van de raamovereenkomst

30 Volgens de bewoordingen van clausule 2 van de raamovereenkomst is deze overeenkomst van toepassing op elke werknemer met een contract voor bepaalde tijd die werkt uit hoofde van een arbeidsovereenkomst of een arbeidsverhouding als omschreven bij wet, collectieve overeenkomsten of gebruiken in iedere lidstaat (arrest Angelidaki e.a., reeds aangehaald, punt 114).

31 Volgens clausule 3 van de raamovereenkomst ziet het begrip „werknemer met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd" op „iemand met een rechtstreeks tussen een werkgever en een werknemer aangegane arbeidsovereenkomst of arbeidsverhouding voor bepaalde tijd waarvan het einde wordt bepaald door objectieve voorwaarden zoals het bereiken van een bepaald tijdstip, het voltooien van een bepaalde taak of het intreden van een bepaalde gebeurtenis" (arrest Angelidaki e.a., reeds aangehaald, punt 115).

32 Ten slotte bepaalt clausule 8 dat de uitvoering van de raamovereenkomst door de lidstaten en/of de sociale partners „geen geldige reden [kan vormen] om het algemene niveau van bescherming van de werknemers" op het door de overeenkomst bestreken gebied te verlagen.

33 Zowel uit het doel van richtlijn 1999/70 en van de raamovereenkomst als uit de bewoordingen van de relevante bepalingen van deze teksten blijkt dus duidelijk dat, anders dan de Italiaanse regering in wezen stelt, het door de raamovereenkomst bestreken gebied niet beperkt is tot de werknemers die opeenvolgende arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd hebben gesloten, maar integendeel van toepassing is op alle werknemers die in het kader van een arbeidsverhouding voor bepaalde tijd met hun werkgever tegen betaling arbeid verrichten, ongeacht het aantal arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd dat deze werknemers hebben gesloten (arrest Angelidaki e.a., reeds aangehaald, punt 116 en aldaar aangehaalde rechtspraak).

34 Bovendien blijkt uit de rechtspraak van het Hof, enerzijds dat clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst, gelet op haar doelstellingen, niet restrictief mag worden uitgelegd (arrest Angelidaki e.a., reeds aangehaald, punt 113), en anderzijds dat het onderzoek naar het bestaan van een „verlaging" in de zin van clausule 8, punt 3, moet worden verricht ten aanzien van alle bepalingen van het interne recht van een lidstaat betreffende de bescherming van werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd (arrest Angelidaki e.a., reeds aangehaald, punt 120).

35 Het Hof heeft daaruit afgeleid dat clausule 8, punt 3, aldus moet worden uitgelegd dat de daarin bedoelde „verlaging" moet worden onderzocht ten aanzien van het in de betrokken lidstaat geldende algemene niveau van bescherming van zowel de werknemers die opeenvolgende arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd hebben gesloten, als de werknemers die een eerste of enige arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd hebben gesloten (arrest Angelidaki e.a., reeds aangehaald, punt 121).

Uitlegging van clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst

36 Allereerst moet worden opgemerkt dat, aangezien het uitsluitend aan de nationale rechter staat om het nationale recht uit te leggen, deze laatste dient uit te maken in hoeverre de wijzigingen die bij wetsbesluit nr. 368/2001 in het uit wet nr. 230/1962 voortvloeiende nationale recht zijn aangebracht, hebben geleid tot vermindering van de bescherming van de werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd. Daartoe dient hij de door elk van die nationale bepalingen geboden bescherming te vergelijken.

37 Daarentegen staat het in voorkomend geval aan het Hof om in zijn beslissing op de prejudiciële verwijzing aan de verwijzende rechter aanwijzingen te verstrekken voor diens beoordeling of deze eventuele vermindering van de bescherming van werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd een „verlaging" in de zin van clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst vormt. Daartoe dient het Hof te onderzoeken in hoeverre de wijzigingen die door de nationale regeling ter omzetting in nationaal recht van richtlijn 1999/70 en van de raamovereenkomst zijn aangebracht, kunnen worden geacht enerzijds verband te houden met de „uitvoering" van de raamovereenkomst en anderzijds betrekking te hebben op het „algemene niveau van bescherming" van de werknemers in de zin van clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst (arrest Angelidaki e.a., reeds aangehaald, punt 130).

38 Wat in de eerste plaats de uitvoering van de raamovereenkomst betreft, dient te worden vastgesteld dat wetsbesluit nr. 368/2001 de omzetting van richtlijn 1999/70 in nationaal recht beoogt en dat dit wetsbesluit is vastgesteld ter uitvoering van wet nr. 422 van 29 december 2000.

39 Derhalve kan niet worden uitgesloten dat de wijzigingen die wetsbesluit nr. 368/2001 in het eerdere nationale recht heeft aangebracht, verband houden met de uitvoering van de raamovereenkomst, aangezien volgens de verwijzingsbeslissing de werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd op het ogenblik van de vaststelling van richtlijn 1999/70 en de raamovereenkomst de beschermingsmaatregelen van wet nr. 230/1962 genoten, en zulks los van het feit dat artikel 1 van dat wetsbesluit niet naar een uitdrukkelijke bepaling van de raamovereenkomst verwijst.

40 Om dat te beoordelen zal de verwijzende rechter moeten nagaan of de afschaffing van de verplichting voor de werkgever om in de arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd ter vervanging van afwezige werknemers de naam van die werknemers en de redenen voor hun vervanging te vermelden, een wijziging van de juridische regeling voor arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd is die voortvloeit uit de wil van de nationale wetgever om, gelet op de door de raamovereenkomst geformuleerde waarborgen, een nieuw evenwicht in de betrekkingen tussen de werkgevers en de werknemers tot stand te brengen, dan wel voortvloeit uit een duidelijk geïdentificeerd ander doel. De nationale rechter zal met name moeten onderzoeken of de afschaffing van het in wet

nr. 230/1962 gestelde vereiste kan worden geacht te zijn ingegeven door de wil om de maatregelen ter bescherming van de werknemers die wetsbesluit nr. 368/2001 ter uitvoering van de raamovereenkomst heeft ingevoerd, te compenseren om de lasten voor de werkgevers te verminderen.

41 Toch kan nu reeds worden vastgesteld dat uit de verwijzingsbeslissing niet blijkt dat de nationale wetgever met de in het hoofdgeding aan de orde zijnde wijzigingen een ander doel dan de uitvoering van de raamovereenkomst zou hebben willen nastreven, hetgeen de verwijzende rechter echter ook dient na te gaan.

42 Wat in de tweede plaats de voorwaarde betreft dat de verlaging betrekking moet hebben op het „algemene niveau van bescherming" van de werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd, wordt alleen een vermindering geïmpliceerd die de nationale regeling betreffende arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd globaal aantast, onder clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst valt (arrest Angelidaki e.a., reeds aangehaald, punt 140, en beschikking van 24 april 2009, Koukou, C-519/08, punt 119).

43 In de onderhavige zaak treffen de wijzigingen die wetsbesluit nr. 368/2001 in het eerdere nationale recht heeft aangebracht, niet alle werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd, maar enkel die welke een dergelijke overeenkomst hebben gesloten om een andere werknemer te vervangen; het sluiten van een dergelijke overeenkomst is een van de in artikel 1, lid 1, van het wetsbesluit genoemde mogelijkheden.

44 Voor zover deze werknemers geen significant percentage van de in de betrokken lidstaat voor bepaalde tijd tewerkgestelde werknemers vertegenwoordigen, wat de verwijzende rechter dient na te gaan, vormt de vermindering van de bescherming die

deze kleine categorie van werknemers genoot, op zichzelf geen globale aantasting van het niveau van bescherming dat de werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd in de interne rechtsorde genoten.

45 Bovendien moet volgens artikel 1, lid 2, van wetsbesluit nr. 368/2001 de overeenkomst voor bepaalde tijd in schriftelijke vorm worden opgemaakt en de redenen vermelden waarom op een dergelijke overeenkomst een beroep wordt gedaan. Anders is de tijdsbepaling nietig. Wet nr. 230/1962 bepaalde enkel dat de duur van de overeenkomst schriftelijk moest worden vermeld, zonder dat de objectieve reden voor het sluiten van die overeenkomst moest worden aangegeven, behalve bij vervanging van een werknemer.

46 Ten slotte moet, zoals de advocaat-generaal in punt 54 van zijn conclusie heeft opgemerkt, de wijziging van de in het hoofdgeding aan de orde zijnde nationale regeling worden beoordeeld in het licht van het geheel van de andere waarborgen waarin zij voorziet om werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd te beschermen, zoals maatregelen ter voorkoming van misbruik als gevolg van het gebruik van opeenvolgende arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd en maatregelen die ertoe strekken discriminatie jegens werknemers met dergelijke overeenkomsten te verbieden.

47 In die omstandigheden moet worden vastgesteld dat wijzigingen in een nationale regeling zoals die welke in het hoofdgeding aan de orde zijn, geen „verlaging" van het algemene niveau van bescherming van de werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd in de zin van clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst vormen, voor zover zij betrekking hebben op een kleine categorie van werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd of worden gecompenseerd door de vaststelling van andere waarborgen of beschermingsmaatregelen, hetgeen de verwijzende rechter dient na te gaan.

48 Mitsdien moet op de eerste vraag worden geantwoord dat clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst aldus moet worden uitgelegd dat zij zich niet verzet tegen een nationale regeling als in het hoofdgeding aan de orde, die de verplichting voor de werkgever heeft afgeschaft om in arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd ter vervanging van afwezige werknemers de naam van die werknemers en de redenen voor hun vervanging te vermelden, en enkel bepaalt dat dergelijke overeenkomsten voor bepaalde tijd in schriftelijke vorm moeten worden aangegaan en de redenen moeten vermelden waarom op dergelijke overeenkomsten een beroep wordt gedaan, voor zover die nieuwe voorwaarden worden gecompenseerd door de vaststelling van andere waarborgen of beschermingsmaatregelen of slechts betrekking hebben op een kleine categorie van werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd, hetgeen de verwijzende rechter dient na te gaan.

De tweede vraag

49 Met zijn tweede vraag wenst de verwijzende rechter in wezen te vernemen of hij krachtens het recht van de Unie verplicht is een nationale regeling zoals wetsbesluit nr. 368/2001 buiten toepassing te laten ingeval zij onverenigbaar zou zijn met de bepalingen van de raamovereenkomst en, zo ja, of hij artikel 1 van wet nr. 230/1962 moet toepassen.

50 Dienaangaande zij eraan herinnerd dat het Hof heeft geoordeeld dat clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst niet voldoet aan de voorwaarden om rechtstreekse werking te hebben. Enerzijds heeft die clausule immers alleen betrekking op de „uitvoering" van deze overeenkomst door de lidstaten en/of de sociale partners, wier taak het is de raamovereenkomst in intern recht om te zetten, en aan wie het verboden is bij deze omzetting een verlaging van het algemene niveau van bescherming van de werknemers te rechtvaardigen met een beroep op de eisen van de uitvoering van die raamovereenkomst. Anderzijds impliceert de omstandigheid dat die clausule volgens de bewoordingen ervan alleen „[de verlaging] van het algemene niveau van bescherming van de werknemers op het door [de raamovereenkomst] bestreken gebied" verbiedt, dat alleen een vermindering die groot genoeg is om de nationale regeling

betreffende arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd globaal ongunstig aan te tasten, binnen de werkingssfeer van clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst valt. Particulieren kunnen aan een dergelijk verbod echter geen enkel recht ontlenen waarvan de inhoud zo duidelijk, nauwkeurig en onvoorwaardelijk is dat het voor de nationale rechter kan worden ingeroepen (arrest Angelidaki e.a., reeds aangehaald, punten 209-211, en beschikking Koukou, reeds aangehaald, punt 128).

51 De nationale rechter moet het nationale recht zo veel mogelijk uitleggen in het licht van de bewoordingen en het doel van de betrokken raamovereenkomst, teneinde het daarmee beoogde resultaat te bereiken en aldus aan artikel 288, derde alinea, VWEU te voldoen. Deze verplichting tot conforme uitlegging slaat op alle bepalingen van nationaal recht, ongeacht of deze dateren van eerdere of latere datum dan de betrokken raamovereenkomst (zie naar analogie arrest Adeneler e.a., reeds aangehaald, punt 108, en arrest van 19 januari 2010, Kücükdeveci, C-555/07, Jurispr. blz. I-365, punt 48).

52 Het is juist dat de verplichting van de nationale rechter om bij de uitlegging en toepassing van de relevante bepalingen van zijn nationale recht te refereren aan de inhoud van een raamovereenkomst, wordt begrensd door de algemene rechtsbeginselen, met name het rechtszekerheidsbeginsel en het verbod van terugwerkende kracht, en niet kan dienen als grondslag voor een uitlegging contra legem van het nationale recht (zie naar analogie arrest Adeneler e.a., reeds aangehaald, punt 110).

53 Het beginsel van conforme uitlegging vereist niettemin dat de nationale rechter binnen zijn bevoegdheden al het mogelijke doet om, het gehele nationale recht in beschouwing nemend en onder toepassing van de daarin erkende uitleggingsmethoden, de volle werking van de betrokken raamovereenkomst te verzekeren en tot een oplossing te komen die in overeenstemming is met de daarmee nagestreefde doelstelling (zie naar analogie arrest Adeneler e.a., punt 111).

54 Bovendien kan, zoals de advocaat-generaal in punt 68 van zijn conclusie heeft opgemerkt, voornoemd beginsel van conforme uitlegging er niet toe leiden dat nationale regels die zowel ratione materiae als ratione temporis uitdrukkelijk niet rechtsgeldig en relevant zijn, toepasselijk worden op het bij de verwijzende rechter aanhangige geding.

55 Mitsdien moet op de tweede vraag worden geantwoord dat, aangezien clausule 8, punt 3, van de raamovereenkomst geen rechtstreekse werking heeft, het aan de verwijzende rechter staat, indien hij tot de conclusie zou komen dat de in het hoofdgeding aan de orde zijnde nationale wettelijke regeling onverenigbaar is met het recht van de Unie, ze niet buiten toepassing te laten, maar er zo veel mogelijk een uitlegging aan te geven die in overeenstemming is met richtlijn 1999/70 en met het doel van de raamovereenkomst.

Kosten

56 Ten aanzien van de partijen in het hoofdgeding is de procedure als een aldaar gerezen incident te beschouwen, zodat de nationale rechterlijke instantie over de kosten heeft te beslissen. De door anderen wegens indiening van hun opmerkingen bij het Hof gemaakte kosten komen niet voor vergoeding in aanmerking.

Het Hof van Justitie (Vierde kamer) verklaart voor recht:

1) **Clausule 8, punt 3, van de op 18 maart 1999 gesloten raamovereenkomst inzake arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd, die als bijlage bij richtlijn 1999/70/EG van de Raad van 28 juni 1999 betreffende de door het EVV, de UNICE en het CEEP gesloten raamovereenkomst inzake arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd is gevoegd, moet aldus worden uitgelegd dat zij**

zich niet verzet tegen een nationale regeling als in het hoofdgeding aan de orde, die de verplichting voor de werkgever heeft afgeschaft om in arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd ter vervanging van afwezige werknemers de naam van die werknemers en de redenen voor hun vervanging te vermelden, en enkel bepaalt dat dergelijke overeenkomsten voor bepaalde tijd in schriftelijke vorm moeten worden aangegaan en de redenen moeten vermelden waarom op dergelijke overeenkomsten een beroep wordt gedaan, voor zover die nieuwe voorwaarden worden gecompenseerd door de vaststelling van andere waarborgen of beschermingsmaatregelen of slechts betrekking hebben op een kleine categorie van werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd, hetgeen de verwijzende rechter dient na te gaan.

2) **Aangezien clausule 8, punt 3, van deze raamovereenkomst geen rechtstreekse werking heeft, staat het aan de verwijzende rechter, indien hij tot de conclusie zou komen dat de in het hoofdgeding aan de orde zijnde nationale wettelijke regeling onverenigbaar is met het recht van de Unie, ze niet buiten toepassing te laten, maar er zo veel mogelijk een uitlegging aan te geven die in overeenstemming is met richtlijn 1999/70 en met het doel van de raamovereenkomst.**

ondertekeningen